

S O C I O L O G I E

Discussie-avond, 10 februari 1958.

S O C I A L E A S P E C T E N.

De vorige maal zijn wij ingegaan op industrialisatie; althans dat hadden wij moeten doen, wanneer wij niet zo hier en daar op een zijspoor waren gekomen, ook al door de veelheid der materie, die voor ons ligt. En nu is het deze avond dan de bedoeling, dat wij spreken over:

De verplichtingen van de maatschappij.

U zult begrijpen, dat wanneer wij spreken over de verplichtingen van de maatschappij, wij ongetwijfeld moeten teruggrijpen naar het vorige onderwerp. En ik wil dit dan in de eerste plaats doen door nogmaals even die industrialisatie aan te stippen met enkele eigenaardige aspecten daarvan. Ik hoop, dat U mij dat niet euvel duidt.

Bij industrialisatie vinden wij een steeds toenemend bevolkings-agglomeraat in betrekkelijk kleine gebieden, waarbij op de duur de lagere standen sterk overheersen. Dit betekent, dat de verhoudingen in die gebieden totaal worden gewijzigd. Ongetwijfeld herinnert U zich, dat ik de vorige maal o.a. heb gesproken over het aspect der arbeidersorganisaties, die juist tot stand konden komen door deze samentrekking van werkgelegenheid in betrekkelijk kleine gebieden. Er zijn echter andere punten, die juist naar voren komen uit deze vorm van in beperkte ruimte werken.

Daar hebben wij in de eerste plaats het losmaken van de binding tussen de mens en zijn omgeving. De groepsbeleving, zoals wij die kennen in kleinere dorpen, landbouwgemeenschappen, e.d., gaat in steeds sterkere mate teloor, naarmate de bevolking van een bepaald gebied groter wordt en daarbij het werk meer industrieel georganiseerd is. Dat is begrijpelijk, want de industrie maakt de mens nu eenmaal los oók uit de menselijke verhoudingen. Zijn verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij wordt kleiner. Zijn werkzaamheid t.o.v. de maatschappij krijgt een heel ander aanzien en staat in vele gevallen niet meer in direct contact met het eigenlijke werk, met arbeid. Juist hierdoor krijgt de maatschappij in de eerste plaats een verantwoording te dragen tegenover de industrie-arbeider, want deze is niet meer in staat voor zichzelf te zorgen.

Dit laatste zal men mij misschien willen bestrijden door te zeggen: "Maar de industrie is toch noodzakelijk en de arbeider verdient daarin toch een loon." Dit is in zoverre waar, dat elke industrie afhankelijk is van haar aanvoer van grondstoffen, haar afname van producten en haar doelmatigheid van exploitatie. Op deze factoren heeft de arbeider weinig of geen invloed. Het is dus noodzakelijk, dat de maatschappij daar ietwat regelend en beschermend gaat optreden. Toch kan die bescherming en die regeling nooit te ver worden doorgevoerd, wil-

len wij niet komen in een verhouding, waarbij het eigendomsrecht in feite teloor gaat.

Een tweede punt, dat wij ook al bij die industrialisatie zien, is, dat de mens zijn banden met de natuur verliest. Dit klinkt misschien als een ietwat kinderachtig verwijt aan de industrie, die - zoals men overal aanvoert - dan toch maar noodzakelijk is om de mensen alsnog een levensmogelijkheid te bieden. Inderdaad. Maar de mens, die aan de natuur gebonden is, heeft de mogelijkheid om zelfs onder zeer ongunstige condities althans het leven te behouden. Hij is veel minder afhankelijk van kunstmatige hulpmiddelen dan b.v. een stadsmens. De mens, die met de natuur één is, heeft verder een veel groter aanpassingsvermogen. Hij is nu eenmaal gedwongen de wisselvalligheden van de natuur te aanvaarden en is daardoor in mindere mate kwetsbaar dan iemand, die gewend is de natuur te beheersen. Ook hier dient de maatschappij dus zorg te dragen, dat de gewende voorzieningen voor de stadsmens, de mens in de grotere bevolkings-agglomeraten, voortdurend en voldoende zullen functioneren. Nabuurschapsplichten, zoals men die kent onder buurtschappen en wat dies meer zij in Nederland en in vele andere provincies (zoals b.v. de Gemeenschapsverplichting, die wij kennen in de buurt van de Lünenburgerhei, en de z.g. christelijke plicht van de Beier) gaat ook al in een stad teniet. De verantwoordelijkheid, die de omgeving op zich neemt voor degeen, die zich daarbinnen bevindt, valt weg. Daar komt een grote onverschilligheid tegenover te staan. Een onverschilligheid, die heel vaak verder reikt dan alleen maar arbeid en omgeving zelve. We mogen wel zeggen, dat het egocentrisch bestaan van de mens helaas zeer sterk wordt bevorderd door een industrie, die de mens meer en meer losmaakt van zijn natuurlijke omgeving. En het is in de eerste plaats hierop dan, dat wij onze beschouwing van vandaag over de verplichting van de maatschappij wel zullen moeten baseren.

Stel, dat de maatschappij met zo weinig mogelijk beperkingen en zo gering mogelijke wetgeving een zo groot mogelijke beheersing van de maatschappelijke verhoudingen tot stand moet brengen, dan mogen wij daaruit de volgende conclusies trekken. In de eerste plaats: Waar de zorg voor b.v. ouden van dagen, zieken, wezen, e.d. normalerwijze door de gemeenschap werd gedragen, is het in een geïndustrialiseerde maatschappij niet mogelijk deze verplichting alleen aan particulier initiatief over te dragen. Het is noodzakelijk, dat hier als het ware van staatswege wordt ingegrepen en een redelijke verzorging aan een ieder wordt geboden. Deze verzorging mag zeker niet gebonden zijn aan vaststaande verplichtingen, die een vrijheidsbeperking voor het individu betekenen. Op het ogenblik dat de vrijheid van het individu in de knel komt, krijgen wij n.l. wat men noemt psychotische verschijnselen in het bewustzijn van de massa. Het denken begint reeds elke verantwoording bij voorbaat af te wentelen op die maatschappij. Verschijnselen daarvan kunt U in Uw eigen omgeving zien, wanneer U zich realiseert hoe groot de eisen zijn, die kleinere groeperingen stellen in de vorm van hun vragen om subsidie en wat dies meer zij. Zij hebben daarop geen feitelijk recht, ongeacht het goede werk, dat zij misschien volbrengen. Een subsidiëring, zoals die gevraagd wordt, betekent, dat men eigen inzichten en eigen bezigheden - of die nu ten bate van de gehele gemeenschap zijn of ten bate van een klein gedeelte - wenst betaald te zien door het totaal der gemeenschap, zodat eigen verantwoording wegvalt. En dat laatste punt is het critieke. Het is een afwijzen van een verantwoordelijkheid. Het is een poging om het persoonlijk initiatief te maken tot een staatsinitiatief en daarmee een sterven van de vrije ontwikkelingsmogelijkheid.

Dan verder: onderwijs. Waar een kleine gemeenschap bestaat, die beperkte eisen stelt, is het over het algemeen zeer goed mogelijk het onderwijs te houden binnen de grenzen van de gemeenschap. Dus men leert daar hoofdzakelijk wat nodig is om zich binnen die gemeenschap te bewe-

gen, terwijl het onderwijs bovendien wordt gedomineerd door de overheersende confessie van een bepaalde plaats of groep. Maar op het ogenblik dat ik in een stad kom, lopen al deze dingen te sterk uiteen. Wij vinden daar te veel confessionele groepen. Wij vinden daar te grote tegenstellingen. Onderwijs in handen te laten van b.v. particuliere instellingen of confessionele groepen betekent in vele gevallen het scheppen van een ongelijkmatigheid, een onregelmatigheid in onderwijs, die op enigerlei wijze gecompenseerd moeten worden; en in feite verder nog een zekere - soms niet eens rechtmatige - belasting van het geheel der maatschappij ten bate van de bijzondere wensen van een klein deel dier gemeenschap. Ook dat is natuurlijk niet aanvaardbaar. Men heeft geen recht om een confessionele groep te verbieden een eigen scholing er op na te houden, ongeacht hoe ver die gaat. Maar deze gemeenschap heeft niet het recht om van het totaal der maatschappij te eisen, dat alle kosten daarvan zonder meer zullen worden gedragen. Dat is weer niet juist.

De maatschappij heeft ongetwijfeld ook een grote verantwoording voor degenen, die juist door het eigenaardige verloop der arbeidsprocessen in een industriële maatschappij zonder arbeid komen, dan wel niet in staat zijn de hun gewende arbeid langer te volbrengen. In een dorpsgemeenschap b.v. past zich dit aan - zij het vaak ten nadele van het individu - maar toch op een redelijke wijze. Die redelijkheid gaat teloor, zodra de samenleving, de gemeenschap, zo groot wordt, dat niet meer een persoonlijke verantwoordelijkheid van de leden dier gemeenschap door allen wordt gevoeld. De gemeenschap heeft dus de plicht om te zorgen voor degenen, die door invaliditeit, werkloosheid, e.d. buiten eigen schuld, plotseling niet meer in staat zijn geheel of ten dele in hun levensonderhoud te voorzien.

Deze voorziening mag echter nooit zijn aangepast aan de eisen van het individu, maar moet zijn aangepast aan de minimum-bestaansvoorwaarden, die er binnen die maatschappij nu eenmaal zijn. Want op het ogenblik dat de maatschappij te sterk ingrijpt in het lot van het individu, wordt niet slechts het verantwoordelijkheids-bewustzijn van het individu aanmerkelijk verminderd, maar zal ook de stimulans tot zelfwerkzaamheid van het individu worden verminderd. En het is niet direct een taak van de maatschappij om de drang tot initiatief bij haar leden te doen dalen. Want een maatschappij, een rijk, een staat, een gemeente, bestaat alleen krachtens het particulier initiatief, dat op de duur de voortdurende stimulans is voor de verdere vorming, de betere benutting van alle mogelijkheden der gemeenschap. Valt dit weg, dan krijgen wij te maken met een verstarde maatschappij, waarin de staat noodzakelijkerwijze steeds verder moet ingrijpen in het lot der gemeenschap, daardoor steeds minder stimuli ten goede krijgt en op de duur vastloopt in een systeem, waarbij geen enkel individu enig recht bezit; terwijl gelijktijdig de gemeenschap als zodanig niet tot een werkelijke prestatie meer kan komen.

Voor sommigen is wat ik hier beweert waarschijnlijk zeer kettters, maar ik schaam me er niet voor op het gebied van opvattingen omtrent de maatschappij werkelijk even kettters te spreken. Mijn waarde vrienden, de maatschappij mag de helpende hand geven. De helpende hand, maar meer ook niet. En als norm kunnen we daarvoor aannemen, wat in een kleine gemeenschap gebruikelijk is. In een kleine gemeenschap hebben we altijd wel één of twee half-bemoeizieke individuen, die aan een ieder de gelegenheid geven zijn hart uit te storten; en we hebben ook wel één of twee wijzen (verstandige mensen dus), die geneigd zijn om iedereen, die dit wenst, met raad te dienen.

Wanneer een stadbeeld b.v. alleen confessioneel dergelijke mogelijkheden biedt, met alle beperkingen daaraan verbonden, is de maatschappij verplicht er voor te zorgen, dat dit menselijk aspect op een andere manier wordt opgevangen. Dit betekent, dat elke maatschappij, die van de zuivere landbouwontwikkelingen is afgeweken en dus het industriële as-

pect in meer of minder sterke mate gaat plaatsnemen voor of naast het agrarische aspect, gedwongen is om sociale werkers te gebruiken, die de leden van maatschappij en gemeenschap helpen hun problemen op te lossen op de meest juiste wijze.

Het gevaar hierbij is, dat de sociale werker/ster met een zeker gezag wordt bekleed. Gezaghebbende sociale werkers zijn ongetwijfeld van uit het standpunt dier werkers aan te bevelen. Maar er is één fout: Wanneer men zelve gezag heeft en dus beslissingen kan nemen b.v. omtrent eventuele financiële bijstand en wat dies meer zij, komt men in een verkeerde situatie, een verkeerde positie te staan t.o.v. degenen, die men van raad moet dienen. Het gemeenschappelijk overleg, in de eerste plaats gevolgd door het zelfstandig een daad stellen van de belanghebbende, wordt vervangen door het overnemen der lasten door de sociale werker/ster, die hierdoor de verantwoording moet dragen voor anderen, maar die anderen gelijktijdig hun laatste restje van verantwoordelijkheids-bewustzijn ontnemen. Dat is natuurlijk niet te accepteren.

Ik stel mij voor, dat in een ideale maatschappij, waarin zowel de primitief-agrarische vormen van industrie bestaan als de meer gecompliceerd-technische, wij ongeveer dit beeld zouden moeten hebben: Er is een maatschappij, die aan een ieder volledige vrijheid biedt om zijn krachten te beproeven tegenover de gemeenschap, indien dit niet inhoudt een aantasting van het leven zelve dan wel van het verworven bezit van andere leden dier gemeenschap op onrechtmatige wijze.

In de tweede plaats moet de gemeenschap aan elk lid van deze maatschappij of gemeenschap een aantal diensten ter beschikking stellen, waarvoor door alle leden gelijkelijk zal kunnen worden betaald. Dit betalen mag niet staan in verhouding tot de verworven inkomsten, zoals veelal gebruikelijk is, maar mag slechts staan in verhouding tot de werkelijk verkregen diensten. Daaronder zijn natuurlijk in de eerste plaats te zien het beschermend aspect in politie-apparaat, brandwachten en al wat daar verder bij hoort. De dienst hiervan is a.h.w. een verzekering tegen onheil plus een hulpverlening in het geval van onheil. Mij dunkt, dat een ideale maatschappij deze aspecten combineert met een apart - hiervoor bestemd a.h.w. - belasting op grond van bezit. Hoe meer je bezit, hoe groter je belang is bij een goede politiebescherming, bij een uitstekende brandbestrijding. Hoe kleiner je bezit is, hoe minder. Indien je zou betalen naar gelang je interesse, zou hier op rechtmatige wijze dus tot stand komen een volkomen ideale verhouding, waarbij inderdaad alle ambtenaren en aangestelden dienaren zijn van de gemeenschap, zodat een onjuist optreden hunnerzijds zou kunnen leiden tot een eenvoudig ontslag op wens of aanvraag van een behoorlijk aantal leden hunner werkgeversgemeenschap. Want de gemeenschap is dan de werkgever.

Het feit, dat b.v. door verkiezing een aantal personen in staat wordt gesteld gedurende enige tijd hun persoonlijke inzichten als vertegenwoordigers van het volk te doen gelden is acceptabel, maar slechts indien dit betreft zaken van politiek of economie, die buiten het vermogen of bewustzijn der enkele leden van die maatschappij gaan. Bijvoorbeeld buitenlandse handelsrelaties e.d. moeten natuurlijk centraal geregeld worden en wel in overeenstemming met het gemiddelde der behoeften. Maar een handel met het buitenland zou slechts dan geregeld moeten worden, indien deze handel betreft een product van het gehele volk; anders zou ieder voor zich of een gemeenschap, die ten eigen bate voorzieningen treft, de handelsrelatie moeten stimuleren.

Wat betreft de arbeider b.v. zou het dwaas zijn hem een recht tot vereniging te ontzeggen. Het is echter wel dwaas dit recht tot vereniging te maken tot een bindende factor. De arbeider heeft het recht zich te organiseren, heeft het recht zo gunstig mogelijke arbeidscondities te bedingen, mits hij niet in staat wordt gesteld z.g. oneerlijke wapens ten opzichte van zijn werkgever te hanteren. Onder oneerlijke wapens versta

ik niet staking, wel obstructie t.o.v. werkwilligen. Onder oneerlijk versta ik wel sabotage, daarentegen niet een zich onthouden van ingrijpen, nadat men kennis heeft gegeven van zijn onwilligheid daartoe. De werkgever draagt een volledige verantwoording tegenover de arbeider. Het zou niet redelijk zijn, dat een arbeider, die goed werkt, juist daardoor ontslagen kan worden. Dat heeft geen zin. Dus zou moeten worden gesteld een minimale periode van laten we zeggen 2 à 3 maanden, die aan het ontslag - het in werking treden van het ontslag, voor zover dit de financiële verhouding betreft - voorafgaan. Een direct ontslaan zou onmogelijk gemaakt moeten worden. Daartegenover zou de werkgever in staat moeten worden gesteld om zijn schade te verhalen op elke werknemer, die deze veroorzaakt, mits dit wordt voorgelegd aan een onpartijdige commissie, die gelijkelijk bestaat uit enkele niet-belanghebbende arbeiders en enkele niet-belanghebbende werkgevers.

Ik noem hier nu maar een paar punten. U begrijpt, dat er nog veel meer is te zeggen. Wij zien b.v. de noodzaak tot sanering, gezondmaking van gebieden, waarin bevolkings-agglomeraten optreden. Hier zullen we ook alweer moeten uitkijken bij wat we doen, want het is redelijk om deze diensten te verlenen. De gemeenschap als zodanig mag dus voor het wonen binnen een gebied, waarin dergelijke voorzorgen zijn getroffen, een recht heffen in overeenstemming met het gebruik, dat gemaakt wordt. Men zou echter te allen tijde moeten verbieden, dat staatsinstanties, semi-staatsinstanties, gemeente-instellingen e.d., werken met winsten of overschotten. Evenzeer zou men moeten trachten te voorkomen, dat deze instanties een deel van hun verdiensten investeren in uitbreiding b.v. van hun bedrijf. Iets dergelijks zou moeten worden bepaald door een aan het publiek openbaar gemaakt besluit, waarbij de mogelijkheid tot protest bestaat. Eerst wanneer men daarmee accoord gaat, althans openlijk t.o.v. de bevolking accoord gaat b.v. door een volksvertegenwoordiging, zouden dergelijke winsten of uitbreidingen redelijk geacht moeten worden.

Dit klinkt misschien erg vreemd. Maar laat ons nagaan wat er gebeurt, wanneer we overgaan tot een volkomen regimentatie. Wij scheppen ongetwijfeld zeer grote zekerheden, maar deze zekerheden gaan gepaard met een vermindering van prikkel tot zelfbehoud, een vermindering van verantwoordelijkheids-bewustzijn, een vermindering ook van prestatie-prikkel. Dat wil zeggen, dat naarmate de maatschappij meer geregimenteerd wordt, het prestatie-minimum meer de algemene norm wordt. Een kunstmatig verhogen van dit prestatie-minimum zal alleen leiden tot een grote onrechtvaardigheid tegenover die leden, die niet in staat zijn een dergelijke norm te halen. Dat is niet acceptabel.

Een wijze van concurrentie b.v., die niet eerlijk genoemd kan worden, is de in vele landen bestaande strijd tussen spoorweg- en wegverkeer. Nu kunnen wij het ongetwijfeld met elkaar eens zijn, dat praktisch elk land belang heeft - en dus elke gemeenschap belang heeft - bij een redelijk spoorwegverkeer. Maar indien het wegverkeer in staat is goedkoper te voorzien in de behoeften van de bevolking, zou het redelijk zijn, dat slechts voor de instandhouding van de noodzakelijke voorzieningen (zoals spoorbanen en een minimum aantal van spoorwegrijtuigen) werkelijk betaald zou moeten worden. Het geloven in de winstfactor voor staat en staatsbedrijven, het stellen van die winstfactor als een noodzaak ter dekking van andere tekorten, leidt in elke maatschappij tot versluiering van ware toestanden. Elke versluiering van ware toestanden wekt bij de gemeenschap een irreëel beeld omtrent de werkelijke verhoudingen. Hoe irreëler dit beeld wordt, hoe groter de mogelijkheid, dat de actie van de massa regelrecht ingaat tegen het belang van de gemeenschap. U zult zien, dat ik ook hier dus weer enigszins zwartgallig lijk. Maar laat ons eens verder doordringen in verschillende lagen der bevolking, en dan trachten daar te zien, hoe dit streven van een gemeenschap werken kan.

Stellen we gezin A. te zijn een arbeidersgezin van gemiddelde ont-

wikkeling. En dat meen ik in deze tijd te mogen stellen tussen tenminste 6 klassen Lagere School en de derde klas van Uitgebreid Lager Onderwijs. Ik meen, dat ik dit in deze tijd als gemiddelde norm kan aannemen. Is er iemand, die er iets op tegen heeft?

- En de Technische School?

x Woor de Technische School of Ambachtsschool geldt in zekere zin hetzelfde, waar dezelfde algemene ontwikkeling daar ongeveer wordt verworven. Het gaat hier om de algemene ontwikkeling, niet om de specialistische ontwikkeling, die ten bate van een bepaald vak of beroep wordt verworven. Want deze heeft alleen in het vak gelding, maar daarbuiten heeft ze absoluut geen invloed. Dat zult U met me eens zijn.

Dan hebben wij hier te maken met een gezin, dat in staat is om kranten te lezen, maar niet om ze goed te lezen. Dat wil zeggen, dat de oppervlakkige waarden sterk aanspreken, de daar achter verborgen tendenzen meestal niet worden opgemerkt. We hebben verder te maken met een gezin, waarvoor de inspanning - dus de poging tot begrijpen - van meer technische gegevens in vele gevallen wat pijnlijk wordt en daarom lang niet altijd wordt volbracht. We hebben verder te maken met een gezin, dat zeer zeker gaarne ontspanning zal genieten en dat zich als beeld van ideaal bestaan stelt: een redelijk minimum aan arbeid met een maximum aan mogelijkheden om aan eigen belangstelling, eigen liefhebberijen toe te geven of - in het ongunstige geval - zich zoveel mogelijk te laten vermaken door anderen met zo weinig mogelijk inspanning van het eigen "ik". Bent U het met die tekening ongeveer eens? Ja?

Dan volgt hieruit, dat wanneer algemeen een illusie van welvaart wordt geschapen een dergelijk gezin niet inziet, dat dit slechts ten dele geldt, maar aanneemt, dat deze welvaart een werkelijkheid is voor het gehele gebied van de betreffende maatschappij en dat zij dus recht heeft op een deel van deze welvaart. Er is dan geen realistische beschouwing, maar een zich vastklampen aan de maxima van mogelijkheden, die genoemd worden. Het resultaat is, dat de gemiddelde eis, die dit gezin aan de maatschappij zal stellen, te hoog is.

Dan - wanneer wij komen tot het geven van beloften, wat in de politiek b.v. heel vaak gebeurt - zal juist een dergelijke groep zich laten verleiden door de beloften, die een ogenblikkelijk voordeel betekenen, waar men niet voldoende doordenkt om de consequenties van een dergelijk voordeel zich te realiseren. Blijkt een dergelijke staatsman niet in staat die na te komen, dan zal over het algemeen een zekere onwil ontstaan, een verzet, dat op de duur - wanneer blijkt, dat alle partijen en alle groeperingen eigenlijk hetzelfde doen - zou kunnen ontaarden in een anarchie. Die anarchie sluit niet uit, dat dit gezin t.o.v. de medemens op zichzelf aangenaam en prettig optreedt. Dat het zijn steun niet onthoudt aan anderen, ja; misschien guller en royaler dan menig ander gezin anderen zal helpen. Maar dit gezin zelve staat nu tegenover de maatschappij en beschouwt die maatschappij als een vijand. Dat wil zeggen, dat alle groeperingen en groeperingsmogelijkheden binnen die maatschappij van uit het standpunt van dit gezin niet zijn een doel of een ideaal, maar alleen een middel om eigen belangen t.o.v. die maatschappij te bevestigen en eigen wensen te verdedigen tegenover een neederheid, die ze onmogelijk zou noemen.

Dan is verder de voorlichting van een dergelijk gezin zodanig, dat ook t.o.v. in eigen omgeving optredende problemen soms een zeer eigenaardige visie ontstaat. Om een voorbeeld te geven: Enerzijds neemt men het in dergelijke milieu's met echtelijke ontrouw niet helemaal au serieux. Maar men kent een zeer sterk wederkerig bezitsrecht en zal - zelfs indien men b.v. zelf een scheiding heeft veroorzaakt - zich gerechtigd achten om van de partner een terugkeer, een absolute onderdanigheid te eisen. Ik neem aan, dat dit bij man en vrouw praktisch gelijk is in de moderne tijd en er zal dus wel ongeveer een wederkerige verhou-

ding zijn met alle ongelukkige gevolgen vandien.

Men is buitengewoon vatbaar voor suggestie als bijvoorbeeld in reclame. Daar hebben we de vorige keer ook al iets over gezegd. Dit impliceert, dat een reclame, die niet gebaseerd is op waarheid, door haar suggestie de arbeider uit een dergelijk gezin vaak zal prikkelen te leven boven zijn feitelijke middelen, zich te belasten met een luxe, die noch praktisch noch doelmatig is voor zijn eigen omgeving of zijn leven en hem daardoor zal stellen voor het probleem van een onvoldoend inkomen. Een dergelijk gezin zal dan menen, dat waar deze producten toch ge-adverteerd worden en dus eigenlijk een ieder toekomen, de maatschappij niet aan haar verplichtingen tegenover dat gezin voldoet, wanneer niet de mogelijkheid wordt geschapen om zich die zaken alsnog aan te schaffen. Blijkt nu, dat die aanschaffing onmogelijk is, dan zoekt men een afleiding als b.v. fraudulente aankopen, afbetalingen die niet volledig worden verricht, e.d.

Het optreden van sociale verzorgers/sters in een dergelijk gezin zal ook op menige moeilijkheid stuiten. Er is onvoldoende bewustzijn voor de werkelijke problemen van de wereld en men meent, dat een sociale verzorger/ster als vertegenwoordiger/ster van de maatschappij in feite niets anders heeft te doen dan de bestellingen aan de maatschappij op te nemen. Het resultaat is een houding, die onwaarachtig is en aan degeen, die zich daarmee moet bemoeien, de mogelijkheid ontnemt het werkelijke probleem onmiddellijk te doorgronden en de maatregelen te nemen, die nodig zijn.

Verdere resultaten zijn o.a. een voortdurend teleurgesteld zijn in de maatschappij, een voortdurend meer zich afzonderen van de gemeenschap en het komen tot een soort bendeverband (niet eens een verenigingsverband maar een bendeverband), waarbij gedeeltelijk illegale activiteiten worden gepleegd, die dan soms haast ad absurdum ten koste van het eigen "ik" zullen worden doorgevoerd, als uiting van persoonlijk recht tegenover een gemeenschap, die - naar men meent - niet aan zijn verplichtingen tegenover het individu voldoet. Ik geloof, dat dat voorbeeld wel redelijk en duidelijk is. Is er iemand, die er iets op tegen heeft?

x Het lijkt me niet redelijk. Ik vind het beeld gekleurd.

- Dan heb ik beeld B. Hier neem ik voor de leden van het gezin een opvoeding aan, die minimum is laten we zeggen MULO en maximum b.v. H.B.S. Geen academische graden dus, wel technische opleidingen, ongeveer daaraan gelijkkomende. De algemene ontwikkeling is groter, het inzicht in de maatschappij is groter en de belangstelling in de maatschappij over het algemeen intenser en veelvuldiger. Bij een dergelijk milieu krijgen we te maken met een ander probleem, n.l. het ophouden van eigen waardigheid. Ofschoon het standsbegrip langzaam maar zeker verandert, heeft men toch een aantal eisen, die men krachtens zijn positie in de maatschappij aan die maatschappij meent te moeten stellen en waaraan men zelve in ieder geval t.o.v. die maatschappij moet voldoen. Het probleem wordt hier, dat men de illusie van hetgeen men is krachtens zijn opvoeding in vele gevallen probeert te stellen voor dat, wat men werkelijk kan zijn.

Deze problemen leiden ook weer tot grote verbittering, wanneer geen passende plaats in de maatschappij volgens eigen opleiding kan worden gevonden. Ik denk hier b.v. aan de voor-oorlogse jaren, toen werkloosheid zelfs menig ingenieur terecht deed komen achter het stuur van een tram, achter het stuur van een taxi of in een soortgelijke functie. Het resultaat was, dat onder deze mensen ongeveer 40 à 50 % a-sociaal werd. Niet a-sociaal in gedragingen - daarvoor was de opvoeding te goed geweest - maar a-sociaal in visie. Men meende, dat men desnoods met geweld ten koste van de gemeenschap zijn eigen stand moest leren handhaven. Daartoe zag men het eigen denken als dominerend en kwam men tot b.v. absolute partijvormingen, als daar zijn geweest nationaal-sociaal-

listen, maar ook communisten en wat dies meer zij.

In deze gevallen krijgen we dus de sterke-man techniek. De sterke-man techniek betekent een dictatoriaal optreden, eerst in eigen omgeving; daarnaast zoveel mogelijk waar men invloed kan gewinnen. In het verenigingsleven dringt dit vaak sterk door en kan soms ook zijn stempel drukken op de politiek of de religieuze opvattingen van een bepaalde gemeenschap. Hierbij wordt wederom een tegenstelling geschapen, die met een zekere verachting doet neerzien op anderen in de maatschappij en met een zekere honger omhoog doet zien naar anderen, die meer hebben bereikt. Consequentie: een ontevreden mens, die onevenwichtig is en die in vele gevallen niet capabel is binnen de maatschappij zijn taak op de juiste wijze te vervullen. (Ongetwijfeld vindt U ook dit gekleurd.)

Dan nemen we geval C. Academische graad of daarmee gelijkkomende opleiding. De weelde, die het gezin al dan niet bezit aan het begin, laten we buiten beschouwing. We stellen dus alleen: Men heeft een opvoeding gekregen, waardoor men zich bewust is te staan boven de meeste anderen, hetzij door verworven inzichten of op andere manier. De kennis of de wetenschap wordt onwillekeurig een soort fetish. Dit betekent een vervreemding van het primitieve denken van de lagere standen, die wij zo even ook in een voorbeeld hebben trachten te belichten. De consequentie is, dat de academicus - volkomen eerlijk zijnde, strevende misschien naar het beste voor iedereen - toch zal komen tot uitlatingen en daden, die door de onder hem staanden verkeerd worden gezien, die bovendien door geval B. meestal verkeerd worden geïnterpreteerd. Er ontstaat wederom een tegenstelling, die slechts kan worden afgevlakt, indien de academicus toegeeft aan de eisen der maatschappij, ofwel zich a.h.w. toneelmatig distanciëert van die maatschappij en zich daar tegenover toont als een soort super-wezen. In geen van die gevallen meen ik, dat die academicus een werkelijk volledige bevrediging ondergaat. Die kan hij slechts vinden, wanneer zijn afzondering hem b.v. in staat stelt een wetenschappelijk onderzoek door te voeren en zo het contact met de mensheid als nebensächlich - niet ter zake doende - te zien in zijn bestaan. Wordt hij echter gedwongen zich te midden van de massa te bewegen, dan spreekt hij vaak een andere taal, heeft een andere reeks van begrippen, een andere ere-code en zal op die manier evenveel misverstanden in zich dragen als b.v. de lagere stand in geval A. (Zij ook dit enigzins gekleurd geschetst.)

Dan hebben wij hier dus zeer in het algemeen een paar klassen genoemd. Maar wij zijn er nog niet. Want wij krijgen ook nog te maken met degeen, die als bezittende verliest en met degeen, die als niet-bezittende gewint. Dit zijn aparte klassen, die practisch overal voorkomen. Degeen, die als bezittende verliest, heeft over het algemeen een opvoeding, die aangepast was aan zijn oorspronkelijke toestand en situatie. Zijn verarming, zijn niet meer kunnen vertrouwen op het vorige inkomen, betekent een innerlijke onvrede en verzet tegenover de wereld. De aanpassing is over het algemeen traag, en men ziet de noodzaak tot aanpassing als een onrecht. Hieruit volgt een zekere gewrongenheid in optreden tegenover de maatschappij en soms een verzuring; in andere gevallen een eenvoudig de handschoen opnemen en ten koste van de maatschappij leven, waar dit mogelijk is. Daar echter - waar degeen, die niet heeft, komt tot een bezit - staat hij evenzeer voor een grote moeilijkheid. Deze moeilijkheid kunnen wij in het kort zo omschrijven:

Bezit legt zekere verplichtingen op en stelt zekere eisen. Die verplichtingen zowel als die eisen betekenen een vervreemding van die omgeving, waarin men zich het beste thuisgevoelt. Het resultaat is, dat men optreedt op een wijze, die voor menigeen der lagere klassen kwetsend is, terwijl men bovendien niet in staat is het werkelijke wezen der hogere klasse te beseffen en te verwerken. Men kan dan soms enorme prestaties verrichten door deze verbittering, maar men zal zelden of

nooit in die maatschappij een gunstige factor zijn, omdat men daarvoor te onëvenwichtig, te storend werkt voor verscheidene maatschappelijke klassen. Dat is natuurlijk ook uit te breiden.

Wanneer wij dat nu zo eens allemaal bekijken, komt toch wel de vraag bij ons op: Waar heeft de maatschappij hier dan een verplichting? Ik zou zeggen: In de eerste plaats is het de taak van een maatschappij om een ieder in de verantwoording voor een maatschappij geheel te laten delen met een wetenschap omtrent deze verantwoording en verplichting. Het gevolg is, dat dus hier wel degelijk ingegrepen moet worden en wel door een zo uitgebreid mogelijke voorlichting, die op kosten van de gehele gemeenschap kan worden gebracht.

In de tweede plaats is nodig een verminderen van de rang- en standverschillen, zelfs wanneer deze zich binnen organisaties als ministeries of militaire organisaties bevinden. Rang is een kwestie van bekwaamheid, niet een kwestie van afkomst, niet een kwestie van opvoeding. Wanneer men dit overal steeds sterker kan doen doordringen, zullen ongetwijfeld ook de eisen van sommige standen minder worden, terwijl anderzijds billijke eisen van degenen, die b.v. een lange en moeilijke opvoeding hebben moeten doormaken, ook beter door de gemeenschap zullen worden gebillijkt. Men is zich op het ogenblik veel te weinig van die dingen bewust.

Naast de voorlichting moet de maatschappij bovendien een aanpassing aan het milieu steeds weer mogelijk maken. Dat wil zeggen, dat de maatschappij haar maatregelen zodanig moet nemen, dat mensen van gelijke invloed, van gelijke stand, zoveel mogelijk bij elkaar worden geplaatst onder gelijke condities van huisvesting, gelijke condities van kapitaalsvorming en wat dies meer zij.

Een normalisering van productie zal in vele gevallen gunstig zijn. Laten we niet vergeten, dat de veelheid, die het publiek vraagt, niet ontstaat door de werkelijke behoefte van het publiek, maar in de eerste plaats door de ideeën, die men het publiek a.h.w. opdringt. Voorbeeld: "Sigaret A. is beter dan sigaret B. Sigaret C. is het summum summarum van exclusiviteit." Ander voorbeeld: "Het is dwaas om product A. te kopen, want alleen product B. is goed." De feitelijke verschillen tussen deze producten zijn zeer gering. De voorlichting omtrent deze verschillen is zeer miniem. Het resultaat is een onjuiste productie-methode, die de maatschappij veel kost. Om U een voorbeeld te geven: Wanneer ik - ik heb het over sigaretten - één verpakking moet maken, die ik voor vier mengingen kan gebruiken met lichte wijzigingen, dan kost deze verpakking mij ongeveer 20 % van wat ze mij kost, wanneer ik haar in veel kleinere oplagen en in zeer verschillende uitvoeringen moet produceren. Met andere woorden het product wordt duurder. Wanneer ik één soort margarine maak, die goed is, die beantwoordt aan zekere voedingseisen, waaromtrent een ieder is ingelicht, en misschien nog een tweede soort, die aan zekere luxe-eisen beantwoordt, is het niet noodzakelijk allerehand tussenmerken en -normen in te voeren. Hierdoor wordt slechts een vergroting van publiciteits-campagnes e.d. veroorzaakt en grotere complexiteit van verdelingsorganisatie, die de kosten aanmerkelijk verhogen zonder in feite de producent of de koper ook maar iets aan voordeel te verschaffen. Het is m.i. de taak van de maatschappij tegen dergelijke dingen op te treden.

Het publiek mag wel degelijk zijn illusies hebben, dat is niet kwaad; maar deze illusies moeten niet voortkomen uit hetgeen men dan maar uit reclame, uit onjuiste voorlichting, uit beperkte publicatie e.d. moet halen. Men moet in staat zijn zelf een oordeel te vormen. En dit oordeel mag heel rustig gegeven worden, suprême boven alle advertenties. Wanneer de regering b.v. iets heeft tegen een bepaald product op gereede gronden, dan acht ik het heel logisch, dat deze gemeenschap, wanneer er reclame wordt gemaakt, deze tegen-reclame ernaast

laat drukken - onverschillig de kosten - om zo op de duur de producent te dwingen een meer juiste en redelijke reclame-campagne te voeren.

Wanneer prijsopdrijving plaatsvindt, is het redelijk, dat aan speculaties met levensbehoeften een einde wordt gemaakt. Dat is de plicht van de maatschappij - want het is haar taak te zorgen, dat een ieder in staat is in zijn levensonderhoud te voorzien, zij het dan ook zonder overdadige luxe. Op het ogenblik echter, dat - zoals tegenwoordig ook wel gebeurt - regeringsinstanties hun eigen prijzen verhogen, zonder dat zij de prijsverhogingen elders toestaan, is hier een onevenwichtigheid geboren, die in feite aanleiding geeft tot een slinkse prijsopdrijving, waarbij op de duur toch altijd de privé-ondernemer het kan winnen van de staat; en wel, omdat hij een machtsmiddel heeft, dat de staat niet bezit: hij kan overschakelen op elk willekeurig product; hij kan overschakelen op elk willekeurig getal van productie; kortom, hij kan een product, dat niet voldoende winst oplevert, eenvoudig door een ander vervangen. Hij kan gebruik maken van suggesties als b.v. de halve-prijzen-campagne, die Uw land de laatste tijd geteisterd heeft. De staat kan dat niet. De staat echter heeft door haar eigen optreden iets dergelijks veroorzaakt. (Dit als stelling - het gaat niet over feiten - dus een stelling in dit betoog.)

Dan is het logisch, dat zij juist hierdoor gefaald heeft t.o.v. de gemeenschap, dat de gemeenschap niet meer aan haar verplichtingen heeft voldaan t.o.v. het individu. Een bescherming is nodig, maar die bescherming mag nooit zijn een bescherming van elk individu tegen zichzelf. Het moet slechts zijn een bescherming van de gemeenschap als zodanig tegen het onredelijk optreden van individuen binnen die gemeenschap.

Ook dit klinkt U misschien wat gekleurd of eenzijdig in de oren. Toeh is het waar. Een maatschappij, die te veel kleine voorzorgen treft, zal geneigd zijn de grote dingen te verwaarlozen. Je kunt maar twee dingen tegelijk doen, zegt men wel eens. Maar je kunt maar één ding goed doen. Een maatschappij, die gelijktijdig b.v. een politiek wil voeren, die op lange termijn het welzijn van alle leden dier maatschappij zeker stelt, zal niet in staat zijn gelijktijdig het welzijn van deze leden der maatschappij in het heden te waarborgen. Omgekeerd, wanneer zij dit in het heden wil waarborgen, zal zij noodzakelijkerwijze t.o.v. de toekomst eniger mate speculatief moeten optreden. Wanneer ze iets werkelijk goed wil doen, zal ze dus trachten om de nááste toekomst zeker te stellen en verder het heden van uit het heden te voorzien en niet de toekomst te belasten. Binnen dat heden zoveel mogelijk te zorgen, dat een ieder het minimum aan levensbehoeften en levensonderhoud kan verkrijgen, mits een minimum aan prestatie daar nog tegenover staat. De mogelijkheid tot prestatie moet door de staat zelve worden geschapen en door de maatschappij zelve worden geregeld.

Nu zijn er nog meer aspecten, die ons onwillekeurig toch weer even beroeren, wanneer we zo praten. En op het gevaar af, dat ik mijzelve herhaal, zou ik hier b.v. willen wijzen op verplichte verzekeringen voor geneeskundige bijstand en hulp. Deze verplichte verzekeringen zijn m.i. uit den boze. Want deze verplichte verzekering hevoordert bij sommige typen aanmerkelijk het gebruik van voor een ieder belangrijke dingen, zoals de tijd van geneeskundigen en chemische en medisch-pharmaceutische producten. Gelijktijdig wordt aan anderen, die dit niet doen, juist door de ziekelijke inslag van degenen, die iets voor niets krijgen, een onnodig zware last opgelegd. Laat zich verzekeren wie wil, laat elke verzekerde groep echter dan ook de gemiddelde lasten zelf dragen.

Centralisatie is binnen de maatschappij eigenlijk ook uit den boze. Een maatschappij, die alleen de hoofdnormen stelt en verder elke macht zoveel mogelijk delegeert, zodat zij kan worden aangepast aan plaatselijke omstandigheden, schept daarbij weliswaar grote verschillen binnen

een misschien zelfs betrekkelijk klein gebied, maar gelijktijdig optimale condities, waardoor elk gebied op zichzelf a.h.w. in concurrentie met andere gebieden tracht te komen tot een zo rendabel mogelijke en zo goed mogelijke exploitatie, die aan de burger zoveel mogelijk begeerde voordelen biedt en anderzijds alle overbodige verzorgingen, die niet verlangd zijn, achterwege laat. Hoe centraler wij worden in ons bestel, hoe meer wij een gemiddelde moeten aannemen voor vele in inhoud en werking zwaar verschillende gemeenschappen. Dit betekent dus ook, dat wij in feite allen tekort doen. Het is de taak der maatschappij om zoveel mogelijk de kleine gemeenschap te stimuleren. aan haar eigen eisen en wensen tegemoet te komen op zo rendabel mogelijke wijze, zonder schade voor het geheel.

Dan is er nog zo'n punt. Is ouderdomsverzekering of ouderdomsrente noodzakelijk? Een bepaald minimum zeker. Men heeft geen reden om iemand, die oud is geworden, nu eenvoudig voor de noodzaak te plaatsen te sterven of wel op een andere wijze onder te gaan, moreel en zedelijk bijvoorbeeld. Maar men moet wel zorgen, dat niemand zich verzorgd kan achten in de zin van: binnen eigen milieu haar eigen eisen en wensen. Hoe beter de verzorging van de ouderdom, hoe kleiner de stimulans, die er bestaat voor streven naar bezitsvorming. En bezitsvorming plus gezinsverband zijn nu eenmaal de normen voor elke maatschappij. Daarvan is die maatschappij en haar welvaart afhankelijk. Daarin ligt het geheim van een gezonde of een zieke maatschappij.

Dus die ouderdomsverzorging is mooi, maar zij moet beperkt worden tot het hoogst noodzakelijke. Dit hoogst noodzakelijke is niet te controleren, wanneer men de individuen, die die verzorging begeren, een te grote vrijheid laat. Met andere woorden wenst men van een dergelijke verzorging te profiteren, dan zal men zich ook moeten onderwerpen aan een zeer strenge regimentatie, waarbij een minimum wordt verschaft en zekere mogelijkheden worden gegeven om daarbuiten voor zich misschien enkele kleine luxes te verwerven, maar meer ook niet. Het is niet de taak der maatschappij om de zekerheid voor het individu volledig te maken. Het is wel de taak van die maatschappij om elk individu de mogelijkheid te geven een zekerheid voor zichzelf te verwerven.

Daarin is echter een groot verschil gelegen. Wanneer wij iemand de mogelijkheid geven, betekent dit, dat wij maatregelen moeten treffen, waardoor een ieder - zelfs indien zijn mogelijkheden beperkt zijn - zich toch kan verzekeren van b.v. een redelijk inkomen op de oude dag. Dat zou kunnen gebeuren door verzekeringssystemen, waarbij de administratieve kosten zo laag mogelijk worden gehouden, de rente cumuleert en bovendien de staat, die dit beleggen kan in staatsleningen, een garantie scheidt - niet op basis van munteenheid maar op basis van koopkracht ten tijde der belegging. We zouden b.v. een goudnorm kunnen gebruiken. Dus op goudbasis. Op deze manier geeft men een ieder lust in het leven. Want het is noodzakelijk, dat wij binnen die maatschappij in de eerste plaats voor onszelf iets kunnen bereiken.

Bereiking is een noodzaak voor elke mens. Het klimmen, het worstelen, het iets tot zijn eigendom maken, het iets voor zichzelf hebben verworven, is de grootste bevrediging, die men hem geven kan. Dit mogen wij de mensen nooit ontnemen. Dus is het zelfs de taak van de maatschappij om naast een redelijke waarborg - dat wie werkelijk streeft, ook slaagt - tevens de noodzaak te stellen tot strijd voor het geheel der gemeenschap.

Dit brengt ons tot de regeringsvormen en al hetgeen daarmee gepaard gaat - want ook dit heeft wel degelijk een zeer grote invloed -: de sociale verhoudingen binnen een maatschappij. En ook hier moeten wij helaas weer beginnen met enkele fouten te signaleren. Regerende groeperingen en partijen, zijn over het algemeen geneigd systemen te bedenken, die hun eigen overmacht zo lang mogelijk zeker stellen. Dit kan

gebeuren op zeer democratische manier. Maar het neemt niet weg, dat een werkelijke beïnvloeding van de regering door de kiezer meer en meer wordt uitgesloten in een democratisch bestuur. Dat in een totalitair bestuur de invloed van de massa eenvoudig wordt genegeerd. Wat noodzakelijk is, is een bestuur, dat zodanig plotseling geheel kan vallen of hernieuwd kan opstaan, dat hierdoor alleen reeds een beantwoorden aan eigen beloften tot noodzaak wordt gemaakt.

Zo zijn er meer punten, waarop wij natuurlijk nog kunnen ingaan. Maar het voornaamste punt juist van deze regeringsvormen lijkt mij dit: Een voortdurende publicatie - niet slechts in staatsbladen maar b.v. in alle dagbladen en via alle publiciteitsmedia - van de ware stand van zaken. Dus het bezit, dat de staat heeft, de schulden, die de staat heeft e.d., de uitgaven, die de staat heeft gedaan - liefst enigszins gespecificeerd - zou als een noodzaak moeten worden gesteld. Daarnaast een zodanig kiessysteem, dat - gebonden aan beloften - men slechts daardoor een zekerheid kan krijgen voor een kortere periode. Boven een dergelijk bestuur zou echter moeten worden geplaatst een reeks van eenmalig gekozen staatslieden, b.v. voor een periode van tien jaar, wier taak het is de algemene staatkundige structuur in een vaste lijn te brengen en vorm te geven, aangepast aan de ogenblikkelijke eisen van het volk, van de maatschappij als zodanig. Dit betekent, dat de invloed van het individu groter wordt op het verloop der staatszaken, dat de voorlichting van de staat groter is t.o.v. het individu, en dat men op deze wijze beter weet waarheen men gaat, beter weet waarvoor men werkt en strijdt en waarvoor men bijdraagt in de kosten van de staat. Iets dergelijks zou ongetwijfeld sterk kunnen meewerken aan een werkelijke democratisering van de regeringsvormen. Het zou echter ook veel bijdragen tot het gevoel van eigenwaarde van de mens, die - juist wetend omtrent een staatsbestuur - niet meer meent gestuurd of geminacht te worden, maar er zich van bewust is ook zelve een keuze te hebben gedaan.

Dan heb ik hier dus eigenlijk weer voldoende geschilpunten opgeworpen voor een uitermate levendige discussie. En om nu een klein beetje rekenig te houden met de tijd en met vertraging, zou ik U willen voorstellen om te pauseren. Dan kunt U dadelijk daarna overgaan tot een discussie, waarbij ik hoop, dat de vonken er weer af zullen spatten.

- - - - -